

Kulturowo-językowe konteksty historii Pomorza jako nowa koncepcja historii regionalnej XIX wieku¹

Cultural and linguistic contexts of Pomeranian history
as a new concept of the regional history of the 19th century

Franciszek Ignacy Fortuna

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: fortunafranciszek@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4992-9710

Abstract

The history of Pomerania, like that of many other regions of Poland, is most often presented in the scientific literature in a political context. In the 1990s, Gerard Labuda proposed an alternative approach – the next great synthesis of the history of Pomerania was to focus on one of the ethnic groups living there. Józef Borzyszkowski's book on the history of the Kashubians in 19th-century Pomerania is a worthy continuation of this idea. The analysis of this publication in the context of the already long-standing methodological discussions concerning the history of Pomerania and, more broadly, regional studies allows one to see new interesting problems and research perspectives.

Keywords

Kashubians, regional studies, methodology, culture

Nie ulega wątpliwości, że zarówno w szeroko pojętych środowiskach opiniotwórczych, jak i tych *stricte* naukowych historia Kaszub i Kaszubów nie cieszy się nadzwyczajną popularnością. Przeciwnie, dla przeciętnego badacza jawi się raczej jako peryferyjna egzotyka. Ponadto, nawet jeśli zainteresowanie samym regionem wzrasta (co

¹ Na marginesie książki Józefa Borzyszkowskiego, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 3: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2018.

oczywiście warto docenić), to wciąż nieliczne są opracowania prezentujące podmiotowe spojrzenie na historię Kaszubów, skupiające się na tworzących historię ludziach, a nie tylko na zjawiskach politycznych czy administracyjnych. Już profesor Gerard Labuda, mistrz historiografii kaszubskiej i pomorskiej, mówił, że to sami Kaszubi muszą zadbać o udokumentowanie i ukazanie całemu polskiemu narodowi i światu swojej własnej podmiotowości oraz ważkości pełnionej przez siebie roli².

W tym świetle zarówno cała seria *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, jak i poświęcony historii XIX wieku tom trzeci autorstwa Józefa Borzyszkowskiego, zasługują na szczególne uznanie. Zasadne jest pochylenie się nad genezą tego czterotomowego projektu. Dyskusje nad przeznaczeniem i metodologią badań regionalistycznych były bardzo żywe już w okresie międzywojennym, kiedy to na fali patriotycznego uniesienia spowodowanego odzyskaniem przez Polskę niepodległości powstawały setki organizacji i stowarzyszeń mających charakter regionalny, które podnosiły przynależność danej ziemi do Rzeczypospolitej i opiewały wkład jej synów i córek w budowę wspólnego państwa³. Rozwijająca się na tym tle działalność historyków-amatorów wywoływała żywe dyskusje w środowisku naukowym. Pomimo licznych przeciwników, deprecjonujących wartość opracowań o charakterze regionalistycznym, ten nurt historiografii rozwinął się, zyskując ostatecznie zainteresowanie także badaczy profesjonalnych. Jednym z istotnych elementów historii regionalnej postulowanych już w okresie międzywojennym jest aspekt popularyzatorski. Jak pisał w 1928 roku późniejszy pierwszy dyrektor Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Marcełi Handelsman: „Przez regionalizm rozumie się badanie, w pełni zakresu przeszłości i teraźniejszości, stosunków pewnej dzielnicy, okręgu czy miasta, oraz popularyzowanie wiedzy o tym wśród szerokiego ogółu”⁴.

W badaniach poświęconych Pomorzu prowadzonych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych dominowały opracowania dotyczące kontekstów politycznych czy militarnych i, rzadziej, gospodarczych⁵. Ludność tych ziem nie była częstym obiektem badań historyków, a ukazujące się teksty dotyczyły często polskiej ludności w szerszym rozumieniu, bez wyróżnienia jej kaszubskość. Lukę tę uzupełniali w pewnym stopniu ówcześni etnografowie, jak Ryszard Kukier⁶, czy przedwojenni jak Bożena Stelmachowska⁷. Powodem powojennego ostudzenia były ówczesne realia polityczne

² Józef Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 3: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, cz. 1, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2018, s. 30.

³ Andrzej Stępnik, *Między teorią a praktyką. Dylematy regionalistyki historycznej w II Rzeczypospolitej*, „Studia Podlaskie” 2000, t. 10, s. 213.

⁴ Marcełi Handelsman, *Zamiast programu badań*, „Rocznik Łódzki” 1928, t. 1, s. 11–14, za: Hieronim Rybicki, *Badania regionalne nad ludnością kaszubską dawnego pogranicza niemiecko-polskiego*, „Studia Zachodnie” 1992, t. 1, s. 122.

⁵ Hieronim Rybicki, *Badania regionalne nad ludnością*, s. 117.

⁶ Ryszard Kukier, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia: Wydawnictwo Morskie 1968.

⁷ Bożena Stelmachowska, *Stosunek Kaszub do Polski*, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Bałtyckiego 1932; eadem, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań: Archiwum Etnograficzne Instytutu Zachodnio-Słowińskiego Uniwersytetu Poznańskiego 1937.

i związana z nimi propaganda homogenicznego państwa narodowego⁸. Jedynym dopuszczalnym obiektem autoidentyfikacji mogła być dla ludzi Polska i to w ludowym (czy też raczej: komunistycznym) wydaniu.

Za ideą stworzenia kompleksowej, ujednocionej metodologicznie syntezy historii Kaszubów, mającej w założeniu wypełnić luki w literaturze naukowej, był wspomniany już Gerard Labuda. Należy jednak podkreślić, iż pierwsze pomysły dotyczące stworzenia jakiegoś rodzaju syntezy pojawiały się już w okresie międzywojennym, lecz powstałe wówczas publikacje należy uznać z różnych przyczyn za niewystarczające⁹. Sam Labuda wskazywał na problem przedmiotowego, a nie podmiotowego traktowania Kaszubów w narracji historycznej¹⁰. Monumentalna seria *Historia Pomorza*¹¹, choć stanowiąca bez wątpienia wartościowy wkład do dyskusji pomoroznawczej, nie skupia się na elemencie kaszubskim, lecz na kompleksowym przedstawieniu historii politycznej i gospodarczej całego regionu. W związku z tym nie dziwią koncepcje rozwijane przez Labudę, który już w latach osiemdziesiątych rozpoczął tworzenie metodologicznych zrębów przyszłych opracowań *Historii Kaszubów*¹². Za jeden z kluczowych momentów tego procesu można uznać wystąpienie profesora na II Kongresie Kaszubskim w 1992 roku¹³. Te starania, poparte zaangażowaniem jego uczniów i współpracowników, doprowadziły w końcu do powstania pierwszego tomu monumentalnej syntezy naukowej o historii Kaszubów. Zgodnie z wolą pomysłodawcy z czasem ukazały się także tomy poświęcone epokom późniejszym, w tym analizowana w niniejszym tekście część dziewiętnastowieczna.

Pomysł opracowania syntezy historii Kaszubów o etnicznej osi dziejów zdaje się wpisywać w postulowaną już wcześniej koncepcję zjednoczenia Kaszubów w jednym regionie kulturowym, co miało być odpowiedzią na panujący wówczas, bardzo nieszczęśliwy podział administracyjny, rozdzielający ziemie kaszubskie między trzy województwa (gdańskie, bydgoskie i śląskie)¹⁴. Należy też zauważyć, że pomysłodawca projektu „Historia Kaszubów” wielokrotnie wspierał przedsięwzięcia naukowe dotyczące kaszubszczyzny czy szerzej Pomorza Nadwiślańskiego, niezależnie od ich

⁸ Hieronim Rybicki, *Badania regionalne nad ludnością*, s. 121.

⁹ Friedrich Lorentz, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin: Reimar Hobbing 1926; Aleksander Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie 1991.

¹⁰ Gerard Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2006, s. 8.

¹¹ *Historia Pomorza*, t. 1, red. Gerard Labuda, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1969.

¹² Cezary Obracht-Prondzyński, *Gerard Labuda – z Kaszub do „Historii Kaszubów”*, „Nauka” 2016, nr 3, s. 185.

¹³ Józef Borzyszkowski, *Gerard Labuda a ruch kaszubsko-pomorski*, „Acta Cassubiana” 2017, t. 19, s. 80; Gerard Labuda, *O program badań nad kaszubszczyzną*, w: *II Kongres Kaszubski. „Przyszłość kaszubszczyzny”*, red. Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny 1992, s. 57–78.

¹⁴ Gerard Labuda, *O potrzebie badań nad społecznością kaszubską*, w: *Kasubi. Monografia socjologiczna*, red. Marek Latoszek, Rzeszów: Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierowania 1990, s. 12.

szczegółowej charakterystyki czy profilu metodologicznego¹⁵. Jest to jasny dowód na to, że nowa koncepcja historii regionalnej, oparta na pisaniu historii niejako z perspektywy danej grupy kulturowo-językowej, nie stanowi konkurencji dla innych, lecz jest ich uzupełnieniem, kolejnym elementem szerszych rozważań naukowych na temat historii regionu pomorskiego.

Autorem trzeciego tomu serii jest profesor Józef Borzyszkowski, w pewnym sensie naznaczony (wraz z grupą innych naukowców) do tej misji przez samego Labudę¹⁶. Opracowanie Borzyszkowskiego różni się w pod względem stylu od tomu pisanego przez jego mistrza, lecz jest to wyraźnie podyktowane chęcią ożywienia narracji i ułatwienia jej odbioru przez szersze grono czytelników. Wpisuje się to w koncepcję pisarstwa historycznego skierowanego nie tylko do naukowców, ale też do innych osób zainteresowanych tą tematyką¹⁷.

Wysoki poziom wykształcenia autora nie ulega wątpliwości. Józef Borzyszkowski jest wieloletnim pracownikiem Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, specjalizującym się w historii Polski XIX i XX wieku. Co istotne, ma już w swoim dorobku liczne publikacje pomoroznawcze, jak chociażby książkę poświęconą rozwojowi inteligencji polskiej na Pomorzu czy biografię jednej z ważniejszych postaci w historii Kaszub – Aleksandra Majkowskiego¹⁸.

Ramy chronologiczne tomu autorstwa Borzyszkowskiego należy uznać za zrozumiałe i sprzyjające jasności prowadzonego wywodu. Datą otwierającą prowadzoną narrację jest rok 1806, oznaczający szeroko zakrojone reformy agrarne i administracyjne związane z klęskami Prus w wojnie z Napoleonem i posiłkującymi go oddziałami polskimi. Reformy dotyczyły tak kluczowych kwestii, jak relacje własności na wsi. Zapoczątkowany wówczas proces uwłaszczenia miał ogromny wpływ na przemiany w strukturze społecznej i kondycję gospodarczą mieszkańców Królestwa Prus, w tym Kaszubów. Taki dobór daty początkowej podkreśla więc społeczne i ekonomiczne elementy prowadzonej narracji.

Tom zamyka natomiast rok 1920. Wyjście poza tradycyjnie przyjętą datę 1918 (ewentualnie 1914) roku jako końca epoki XIX wieku jest w omawianym przypadku bardzo intuicyjne i zrozumiałe. Dla kaszubskiej ludności Pomorza to ostateczne włączenie do odrodzonej Polski było końcem pewnej ery, a nie początek czy koniec Wielkiej Wojny.

¹⁵ Gerard Labuda, *O Pomorzu jako ojczyźnie Kaszubów: dzieło nowatorskie*, „Acta Cassubiana” 2001, t. 3, s. 233–251.

¹⁶ Idem, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, s. 9.

¹⁷ Początkowo Labuda planował opracowanie książki popularnonaukowej traktującej o historii Kaszubów. Dopiero w obliczu niewystarczającego na tamten moment stanu badań zdecydował o wcześniejszym sporządzeniu wyczerpującej syntezy o charakterze naukowym; por. ibidem, s. 8.

¹⁸ Józef Borzyszkowski, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848–1920*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie 1986; idem, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 2000.

Warto przy tym wskazać równie logiczną periodyzację wewnętrzną tekstu. Na początku naturalnie wyróżniony jest okres napoleoński, czyli lata 1806–1815. Kolejną część to lata 1815–1850, które można uznać za początkowy okres kształtowania się nowych struktur ekonomicznych i społecznych. Data graniczna 1850 jest uzasadniona wydarzeniami Wiosny Ludów i pojawieniem się sprawy kaszubskiej przed szerszą widownią obserwatorów politycznych. Kolejną część zamyka się dopiero wraz z wybuchem I wojny światowej, a ostatnia, jak już wspomniano, słusznie została wydłużona o 2 lata po I wojnie światowej.

W zarysowanych wyżej ramach chronologicznych Kaszubom przyszło żyć wyłącznie pod pruską (a później niemiecką) administracją. Przez cały ten czas znajdowali się w granicach dwóch prowincji: Prusy Zachodnie (Provinz Westpreußen) i Pomorze (Provinz Pommern). Jest to o tyle interesujące, że postępująca germanizacja ludności kaszubskiej na Pomorzu Zachodnim poskutkowała zepchnięciem obszaru kaszubskojęzycznego na tereny Prus Zachodnich. Autor recenzowanego tomu dostrzega te przemiany, obserwowane już od dawna przez językoznawców. Ramy geograficzne syntezy są więc wyznaczane przez obecność Kaszubów na danym terytorium.

Pozycję należy uznać za w pełni kompatybilną z resztą książek wydanych w tej samej serii. Autor kontynuuje w niej narrację z perspektywy Kaszubów, ale słusznie kładzie przy tym nacisk na kwestie kulturowe oraz społeczno-gospodarcze. Ze względu na fakt znajdowania się ziem Kaszubskich w obrębie jednego organizmu państwowego przez cały okres zaborów kwestie polityczne czy ustrojowe nie miały w przypadku tego konkretnego tomu tak dużego znaczenia.

W kwestiach metodologicznych podstawowym wyróżnikiem charakteryzującym omawianą syntezę jest przyjęcie etnicznej osi dziejów. Zgodnie z koncepcją Labudy¹⁹, pisząc o historii Kaszubów, należy skupić się na samych Kaszubach jako społeczności. Na przestrzeni dziejów żyli oni przecież w ramach różnych organizmów państwowych, podlegali innym prawom, stykali się z różnymi kulturami i wyznaniem. Uzasadnione jest takie kryterium metodologiczne, w którym to lud jest podmiotem dziejów, a nie tylko przedmiotem czy tłem. Historię tego ludu należy więc pisać z jego perspektywy, a nie z perspektywy politycznych decydentów, którzy nim rządzą. Jak pisał Labuda, „[...] głównym przedmiotem historii Kaszub winna być historia Kaszubów – jako ostatniego ogniwa nadbałtyckich plemion zachodniosłowiańskich, które uniosło całość i uratowało swoją wspólnotę kulturową oraz etniczną w ścisłej łączności z ogólnopolską wspólnotą polityczną i narodową jako jej nieodrodna część”²⁰. Nie można przy tym nie umiejscowić omawianej problematyki na jakimś terytorium. Stąd zakres geograficzny pracy został wyznaczony granicami kaszubskiego obszaru językowego.

W pracy Borzyszkowskiego należy docenić metodologiczne rozwinięcie powyższych koncepcji dzięki interdyscyplinarnemu instrumentarium. Jest to na przykład wykorzystanie dorobku naukowego kaszubologów i językoznawców, które pozwoliło

¹⁹ Gerard Labuda, *O program badań nad kaszubszczyzną*, s. 57–78.

²⁰ Idem, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk: Oficyna Czac 1996.

dostrzec proces cofania się kaszubszczyzny na wschód, a z drugiej wzrost samoświadomości i wewnętrznej tożsamości Kaszubów.

Na uwagę zasługuje także zamieszczenie w opracowaniu licznych materiałów źródłowych: zdjęć zabudowań, dokumentów, listów, czasopism, pocztówek etc. Jest to zabieg z jednej strony podnoszący wartość pozycji w oczach czytelnika i zwiększający jej przystępność, a z drugiej stanowiący duży atut z czysto naukowej perspektywy. Możliwość samodzielnej analizy źródła, niejako na marginesie lektury właściwego tekstu, okazuje się bowiem bardzo atrakcyjna. Jako przykład można w tym miejscu wskazać niemiecką pocztówkę propagandową, zawierającą prześmiewczy „hymn Kaszubów”²¹. Co ciekawe, materiał ten pochodzi z polskiego czasopisma wydawanego w Pelplinie, zatytułowanego „Pielgrzym”. Szanse na zetknięcie się czytelnika z tego typu materiałami są niewielkie, stąd na tym większą uwagę zasługuje ich zamieszczenie w *Historii Kaszubów*.

Jeśli chodzi o budowę pracy, to poszczególne wątki tematyczne analizowane w omawianym tomie mają przejrzysty i uporządkowany charakter. Słusznym zabiegiem jest rozpoczęcie narracji od pruskich reform z początku XIX wieku, przede wszystkim ze względu na ich przemożny wpływ na przemiany w strukturze własnościowej i społecznej kaszubskiej wsi. Następnie analizie są poddane budzące się ruchy narodowe, działające w trudnych okolicznościach politycznych – przez cały ten okres to język niemiecki był językiem awansu społecznego. Dlatego też tym ciekawszy jest proces kształtowania zorganizowanych form kaszubszczyzny, w tym ruchu młodokaszubskiego, naznaczonego działalnością Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego. Ważnym elementem analizy jest też rola Kościoła katolickiego w życiu Kaszubów, w tym w walce z narastającą germanizacją.

Brak wstępu metodologicznego jawi się jako pewien mankament. Zasady doboru źródeł przez autora pozostają bowiem ukryte przed czytelnikiem. Poczyniwszy tę uwagę, należy podkreślić wysoki poziom analizy krytycznej źródeł. Materiały archiwalne zamieszczane bezpośrednio w treści służą także jako ilustracja szerszych zjawisk społecznych i kulturowych omawianych w danym rozdziale. Ze względu na charakter syntezy oczywiście to istniejąca już literatura przedmiotu jest podstawą prowadzonego wywodu. Dobór tych materiałów przez autora należy uznać za wzorowy. Nie pominął żadnych istotnych nowoczesnych metodologicznie opracowań, a wykonaną kwerendę bibliograficzną można określić jako niezwykle sumienną.

Elementem pracy, który wymaga komentarza, jest pruskie (a później niemieckie) prawodawstwo tego okresu. Autor słuszenie uznaje za konieczne zarysowanie przemian w strukturze społecznej kaszubskiej wsi spowodowanej reformami agrarnymi i uwłaszczeniowymi z początku XIX wieku. Wyraźnie traktuje prawne konteksty jedynie pomocniczo, co jest zrozumiałe, zważywszy na charakter i rozmiar tego opracowania. Konteksty prawne są jednak z całą pewnością nieodzownym elementem badania historii społecznej. Obowiązujące normy prawne kształtowały nie tylko

²¹ Józef Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, s. 146.

warunki życia codziennego, ale także mentalność społeczeństw. Dla przykładu, w siedemnastowiecznych Prusach Królewskich, mimo odmiennych regulacji prawnych niż w reszcie Korony, wciąż zachodziła postępująca asymilacja i polonizacja lokalnej ludności szlacheckiej²². Zarazem autonomia pozwoliła regionowi zachować pewną kulturową odrębność. Nie inaczej jest w przypadku wieku XIX, kiedy to zarówno treść obowiązujących norm prawnych, jak i sposób ich egzekwowania przez władze państwowe wpływały bezpośrednio na życie codzienne mieszkańców Pomorza. Wbrew pozorom nie chodzi tutaj wyłącznie o politykę germanizacyjną z końca wieku, lecz także o zjawiska mające pozytywny wpływ na rozwój lokalnych społeczności. Przykładem mogą być pruskie sądy z pierwszych lat XIX wieku, których orzecznictwo w drobnych sprawach było spisywane w języku polskim, jeśli tylko dotyczyły polskich poddanych²³. Ponadto źródła wskazują, że niektórzy urzędnicy królewscy odczytywali pomorskim gburom treść dokumentów w zrozumiałym dla nich języku polskim, a wręcz sporządzali dla nich dodatkowe kopie z tłumaczeniem²⁴. Świadczy to wyraźnie, że prawne konteksty mogą stanowić interesujące zagadnienie badawcze, także, a może nawet w szczególności dla historyków zajmujących się historią społeczną czy regionalną. Oczywiście w przypadku monumentalnych syntez w rodzaju *Historii Kaszubów* zrozumiała jest konieczność selekcji analizowanego materiału i w związku z tym niemożność zagłębienia się we wszystkie aspekty. Wydaje się jednak, że otwiera to zarazem nową, historyczno-prawną perspektywę badawczą historii mieszkańców Pomorza, którą, miejmy nadzieję, uda się komuś wypełnić.

Lektura tomu autorstwa Borzyszkowskiego nasuwa wiele refleksji na temat regionalistyki historycznej, szczególnie w kontekście jej nowatorskiego ujęcia przez autorów serii *Historia Kaszubów*. Przedstawienie historii grupy etnicznej na tle wydarzeń politycznych znanych nam z tradycyjnych opracowań okazuje się nie tylko ważnym dziełem dla kaszubszczyzny jako takiej, ale także dla szerokiej historiografii regionalistycznej, dostarczając wielu pomysłów i sugestii przyszłym autorom. Przy całym podziwieniu, jaki wzbudzać mogą założenia oraz realizacja tej koncepcji, należy jednak zwrócić uwagę, że autor w naturalny sposób skupić się musiał na jednym tylko żywiole kulturowo-językowym występującym na Pomorzu. Fakt ten z kolei zdaje się wzbudzać w czytelniku pewien niedosyt. Skoro bowiem takim sukcesem okazało się opracowanie dotyczące Kaszubów, to logiczna wydaje się kontynuacja badań, tym razem z naciskiem na inne grupy etniczne zamieszkujące dawne Pomorze.

²² Franciszek Ignacy Fortuna, *Status prawny i społeczny kobiet w XVII wieku w świetle testamentów szlachty Prus Królewskich*, „Civitas et Lex” 2022, t. 34, nr 2, s. 88.

²³ Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Byszewo – Parafia Świętej Trójcy, *akta sprawy parafii z gburom Janem Muszyńskim*, sygn. 142, k. 1–4 i 13–14, za: Franciszek Ignacy Fortuna, *Prawne i społeczne konteksty uwłaszczenia na ziemi kociewskiej w pierwszej połowie XIX wieku w świetle źródeł kościelnych*, praca licencjacka, Uniwersytet Warszawski 2022, s. 31.

²⁴ Aniela Przywuska, *Reces między dworem i włościanami z Kościelnej Jani*, „Rydwan” 2009, t. 1(4), s. 20.

W związku z tym ogromnie interesująca byłaby próba przedstawienia historii Niemców w dziejach Pomorza. Część badaczy może uznać takie stanowisko za niepoprawne politycznie, lecz nie można zapomnieć, że żywioł niemiecki stanowił w regionie istotną siłę twórczą, w zależności od okresu zwalczając polskość bądź też w pełni się z nią asymilując. Dla ludności polskiej byli to czasem serdeczni sąsiedzi, a czasem śmiertelni wrogowie, ale z pewnością mieli wpływ na kształtowanie się specyficznego charakteru tej prowincji i zdecydowanego poczucia odrębności jej mieszkańców. Badania ukierunkowane na dzieje niemieczyny w historii Pomorza otworzyłyby także interesującą perspektywę dla wspólnej działalności ekspertów z Polski i Niemiec. W tym kontekście należy się zastanowić nad stworzeniem analogicznego metodologicznie opracowania skupiającego się na historii Kociewiaków bądź Olendrów na Żuławach Wiślanych. Badanie tych grup wiąże się jednak z pewnymi komplikacjami. Nie były one bowiem tak jednolite i językowo odrębne jak kaszubszczyzna, dla której dużo łatwiej było skonstruować przekonującą oś dziejów. Ponadto problematyczny może być także dobór źródeł. Badaczy opracowujących źródła, czy choćby dokonujących kwerend źródłowych pod kątem ich „kociewskości” jest wciąż bardzo niewiele. Problemy te można jednak, przynajmniej częściowo, rozwiązać, ograniczając się na razie do węższego zakresu chronologicznego, nie jest konieczne sporządzanie od razu międzyepokowej syntezy. Badania naukowe nad Kociewiem są bowiem dopiero raczkującą gałęzią pomorskiej regionalistyki historycznej. Tym cenniejsze wydaje się w tym kontekście potencjalne wykorzystanie koncepcji metodologicznych obecnych w dziele Borzyszkowskiego i całej serii *Historia Kaszubów* w badaniach naukowych dotyczących historii Kociewiaków.

Wracając do koncepcji regionalistyki zaprezentowanej przez autora omawianej pozycji, sukces jego opracowania zdaje się zachęcać do użycia jej także w badaniach nad innymi regionami Polski. Krajiną idealnie wpisującą się w tę koncepcję wydaje się przede wszystkim Śląsk. „Historia Ślązaków” byłaby z pewnością pożądaną i ważną pozycją w polskiej historiografii regionalistycznej. W tym przypadku nie byłoby tak wielu przeszkód, jak podczas badań dotyczących wspomnianego wyżej Kociewia. Ślązacy są bowiem grupą wielokrotnie liczniejszą od Kaszubów, o nie mniej interesującej i długiej historii. Przyszła synteza dziejów Ślązaków mogłaby również wykorzystywać, jakże istotny w pracy Borzyszkowskiego, aspekt językowy. Nie ma przy tym znaczenia wynik prowadzonego przez językoznawców sporu dotyczącego uznania etnolektu śląskiego za język. Odrębność kulturowo-językowa Ślązaków wydaje się dostatecznie wyraźna, by oprzeć na niej metodologię tamtejszej regionalistyki historycznej.

Zaprezentowana w omawianym tomie historia ludu kaszubskiego w epoce dziewiętnastowiecznych przełomów stanowi wybitny przykład interdyscyplinarnej historiografii regionalnej, który, jak już wspomniano, może służyć za wzór dla innych tego typu projektów. Syntezy poświęcone historii poszczególnych grup etnicznych nie są zjawiskiem powszechnym w nauce. Pojawiają się co prawda cenne projekty, takie jak

*Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*²⁵, ale nie stanowią one syntez naukowych, lecz, jak w tym przypadku, rodzaj leksykonu. W tym kontekście za tym cenniejsze należy uznać opracowanie Borzyszkowskiego.

Wydaje się, że zgodnie z wolą pomysłodawcy, Labudy, autorowi trzeciego tomu *Historii Kaszubów* udało się stworzyć godną kontynuację dzieła mistrza i za to należą się wyrazy najwyższego uznania. Pozostaje tylko mieć nadzieję, że efekty tych badań trafią do szerszego grona odbiorców w środowisku naukowym, nie tylko w skali regionalnej, ale także ogólnopolskiej. Ponadto teraz, gdy naukowa synteza o historii Kaszubów już się ukazała, warto byłoby powrócić do pierwotnej idei syntezy popularnonaukowej²⁶ (być może nawet w dwujęzycznej, polsko-kaszubskiej wersji), by jeszcze bardziej podnieść walor edukacyjny i integracyjny dotychczasowych badań.

References

- Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Byszewo – Parafia Świętej Trójcy, *Akta sprawy parafii z gburum Janem Muszyńskim*, sygn. 142, k. 1–4 i 13–14.
- Borzyszkowski Józef, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 2002.
- Borzyszkowski Józef, *Gerard Labuda a ruch kaszubsko-pomorski*, „Acta Cassubiana” 2017, t. 19, s. 61–92.
- Borzyszkowski Józef, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 3: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, cz. 1, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2018.
- Borzyszkowski Józef, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 3: *W Królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, cz. 2, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2018.
- Borzyszkowski Józef, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848–1920*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie 1986.
- Fortuna Franciszek Ignacy, *Prawne i społeczne konteksty uwłaszczenia na ziemi kociewskiej w pierwszej połowie XIX wieku w świetle źródeł kościelnych*, praca licencjacka, Uniwersytet Warszawski 2022.
- Fortuna Franciszek Ignacy, *Status prawny i społeczny kobiet w XVII wieku w świetle testamentów szlachty Prus Królewskich*, „Civitas et Lex” 2022, t. 34, nr 2, s. 87–97.
- Historia Pomorza*, t. 1, red. Gerard Labuda, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1969.
- Kukier Ryszard, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia: Wydawnictwo Morskie 1968.

²⁵ *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, red. Joanna Rostropowicz, Łubowice–Opole: Górnos Śląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa; Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku 2005.

²⁶ We wstępie do swojego tomu poświęconemu historii średniowiecza Labuda wyrażał nadzieję na stworzenie takiej popularnonaukowej kontynuacji realizowanego projektu, zob. Gerard Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, s. 9.

- Labuda Gerard, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2006.
- Labuda Gerard, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk: Oficyna Czac 1996.
- Labuda Gerard, *O Pomorzu jako ojczyźnie Kaszubów: dzieło nowatorskie*, „Acta Cassubiana” 2001, t. 3, s. 233–251.
- Labuda Gerard, *O potrzebie badań nad społecznością kaszubską*, w: *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, red. Marek Latoszek, Rzeszów: Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierowania 1990.
- Labuda Gerard, *O program badań nad kaszubszczyzną*, w: *II Kongres Kaszubski. „Przyszłość kaszubszczyzny”*, red. Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny 1992, s. 57–78.
- Lorentz Friedrich, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin: Reimar Hobbing 1926.
- Majkowski Aleksander, *Historia Kaszubów*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie 1991.
- Obracht-Prondzyński Cezary, *Gerard Labuda – z Kaszub do „Historii Kaszubów”*, „Nauka” 2016, nr 3, s. 171–189.
- Przywuska Aniela, *Reces między dworem i włościanami z Kościelnej Jani*, „Rydwan” 2009, t. 1(4), s. 10–20.
- Rybicki Hieronim, *Badania regionalne nad ludnością kaszubską dawnego pogranicza niemiecko-polskiego*, „Studia Zachodnie” 1992, t. 1, s. 115–127.
- Stelmachowska Bożena, *Stosunek Kaszub do Polski*, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Bałtyckiego 1932.
- Stelmachowska Bożena, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań: Archiwum Etnograficzne Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego Uniwersytetu Poznańskiego 1937.
- Stępnik Andrzej, *Między teorią a praktyką. Dylematy regionalistyki historycznej w II Rzeczypospolitej*, „Studia Podlaskie” 2000, t. 10, s. 213–229.
- Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, red. Joanna Rostropowicz, Łubowice–Opole: Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa; Fundacja Nauki i Kultury na Śląsku 2005.